

Riitta Heikkinen (11.1.1949–30.3.2010) im memoriam

Minna Haveri & Soile Niiniskorpi

KESKUSTELUA JA KOHTAAMISIA MUISTOJEN KARTALLA

Väitöstyö on kuin pitkä matka, jossa kollegat ovat kanssakulkijoita, kokemuksiaan jakaen ja toisiaan tukien. Vuosi sitten keväällä me taidekasvatuksen tutkijat menetimme yhden kanssamme matkanneen, ystävämme Riitta Heikkisen. Enää koskaan emme voi tavata häntä sattumalta Taideteollisen korkeakoulun taiteenlaitoksen käytävillä, poiketa kahville tai istua iltaa yhdessä. Riitta on poissa. Silti kohtaamisemme vuosien varrella, monet keskustelut tutkimuksesta ja elämästä säilyvät meissä ja jatkuvat työssämme.

Tämä tekstisikermä on kirjoitettu kollegan muistolle hänen aineistojensa kanssa keskustellen. Kirjoitukset ovat kunkin persoonan läpi suodattuneita näkökulmia Riitan tutkimukseen. Tekstien yhteydessä katsomme maailmaa hänen tutkimuskuviansa kautta. Riitan oman äänen päästämme kuuluviin kuvateksteihin sijoitettuina lainauksina hänen tutkimusteksteistään ja muistiinpanoistaan.

Keskustelu oli Riitan väitöstutkimuksen keskeinen metodi. Kollegiaalinen keskustelu on myös väitöskirjatyössä keskeinen tutkimusta tukeva elementti. Haluamme kunnioittaa Riitan muistoa ainutlaatuisena ihmisenä, kokeena taidekasvattajana ja ennakkoluulottomana tutkijana jatkamalla hänen aloittamaansa keskustelua ja tuomalla esiin hänen tutkimuksensa kannalta keskeisiä taidekasvatuksen tutkimuksellisia teemoja.

Kiitämme Mikko Heikkistä, joka on antanut Riitan tutkimusaineiston käyttöömme tätä keskustelua varten.

Keskustelutaide sukupolvien kohtaamisena

”Ikääntyneiden kuvataidetoiminnan tutkiminen tuntui luontevalta, koska olin itse lähestymässä tuota ikävaihetta. Halusin etsiä taidekasvattajan näkökulmasta vaihtoehtoa ennakkosuunnittelupainotteiselle työskentelymallille, joka oli vakiinnuttanut asemansa lasten ja nuorten kuvataidekouluissa ja muussa alan koulutuksessa. Täytyy tunnustaa, että olen usein joutunut miettimään, mikä sai minut, ikääntyneen, lähtemään taidekasvatusretkille ja jatko-opiskelijaksi? Tunnen olevani kuin Peukaloinen Selma Lagerlöfn klassikossa, jossa pieneksi muuttunut poika kummailee: ’Mihin ihmeeseen minä olen joutunut?’ ” (Riitta)

Riitta Heikkisen väitöstyön otsikko, *”Osallistavan nykytaiteen antamia mahdollisuuksia ikäihmisten taidetoiminnassa. Keskustelutaide sukupolvien kohtaamisena”* tiivistää hänen laajan tutkimusaineistonsa keskeisen sisällön ja aineiston hankinnan menetelmät. Väitöstutkimuksessaan Riitan tavoitteena oli kannustaa työelämän jättäneitä hakeutumaan yhteisölliseen taidetoimintaan, jossa he voisivat olla osallisina sekä vastaanottajina että tuottajina. Edellä mainitun kaltaisessa toiminnassa heillä olisi mahdollisuus viedä omaa osaamistaan itseään vanhemmalle sukupolvelle ja erityisesti lapsille. Riitta itse luonnehtii väitöstyötään autoetnografiseksi tutkimukseksi ja tapahtumaksi, jossa hän teki työtään taiteen kanssa kirjoittamalla ja oman toimintansa seurauksia tarkkailemalla. Riitta kirjoittaa tutkivansa improvisaation luonteisia lyhytkestoisia toimintatilanteita, joissa luodaan paikkasuhdetta yhteisöllisessä toiminnassa. Hänen tutkimuksensa ydinkäsitteet olivat: leikki, leikillisuus, kolmas elämä, seurallisuus ja sukupolvien kohtaaminen, jotka ovat Riitan mukaan haasteellisia käsitteitä uudessa ikääntymisen kulttuurissa.

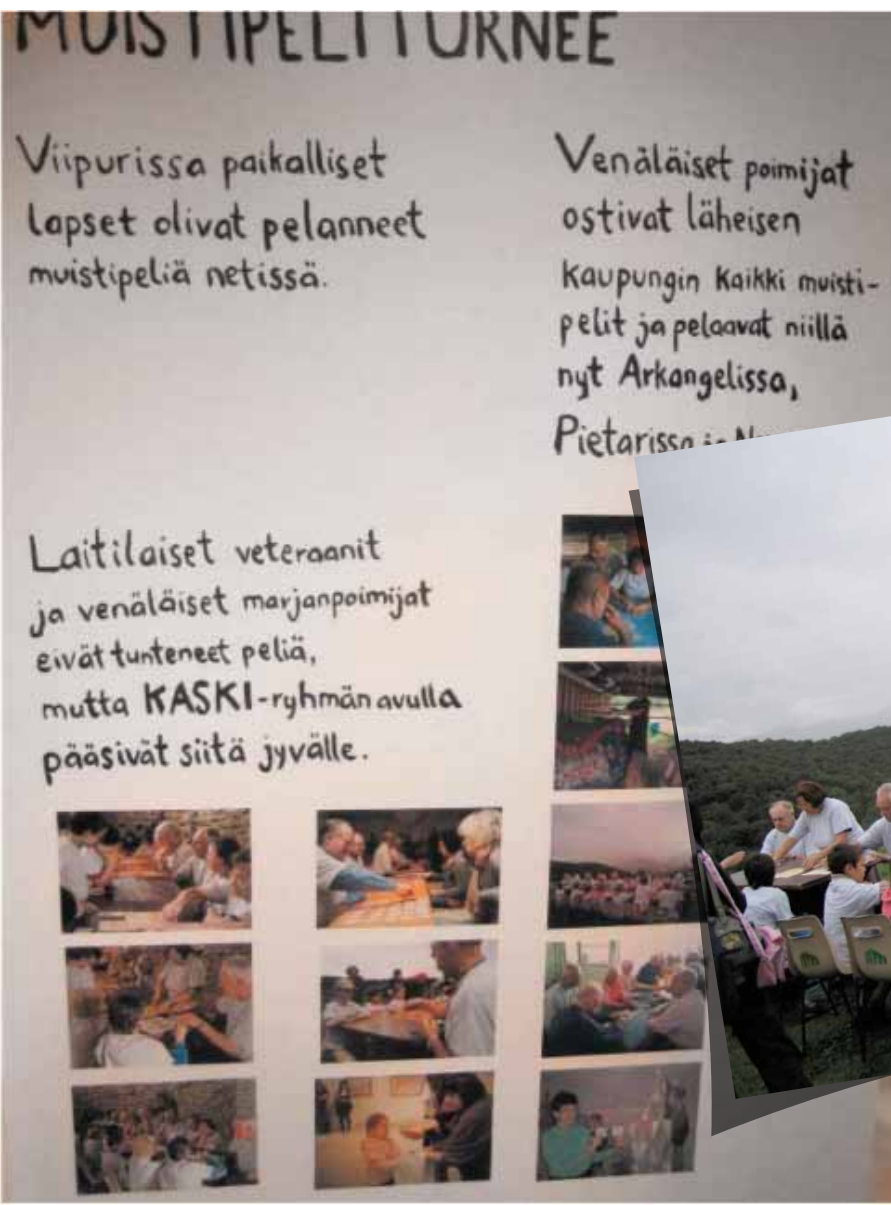
Riitta Heikkinen aloitti jatko-opinnot Taideteollisessa korkeakoulussa vuonna 2004. Vuosina 2005–2008 hän toteutti taidekasvatusprojektinsa KASKI, joka koostui Riitan lisäksi 12 eri puolilla Suomea asuvasta ikäihmisestä, jotka ovat käsityön ja taiteen harrastajia. Ryhmä kokoontui siihen osallistuvien omilla kotipaikkakunnilla: Ristijärvellä, Laitilassa ja Imatralla. Tapaamisia oli myös Harakan saarella Helsingissä, Viipurissa Venäjällä ja Ranskan Pyreneellä keksiaikaisessa luostariympäristössä. Riitan tutkimusaineistoon kuului KASKI-ryhmän lisäksi: Vantaan taidemuseossa vuonna 2007 pidetty muistipelitapahtuma ”Pelipäivä”, johon osallistui noin 70 vanhusta ja lasta. Annantalon taidekeskuksessa Helsingissä keväällä 2009 pidetty KASKI-projektia valottava toiminnallinen näyttely ”Mansikkapaikka”, joka koostui ikääntymistä käsittelevistä vieraillevien luennoitsijoiden luennoista ja keskustelutilaisuuksista sekä 16 muistipelisessiosista, joihin osallistui yhteensä noin 300 lasta ja aikuista. Kaiken edellä mainitun lisäksi Riitan tutkimusaineistoon kuului vapaaehtoistoimintaa erilaisten vanhustyön yksiköiden kanssa. Monitahoinen tutkimusaineisto sisälsi myös laajan video- ja valokuva-aineiston.

Hulluttelulle altistuminen

”Väitöstyöstä on saatava karstat irti ja perusjumi on irrotettava.
Pelirohkeutta leipälyönteihin!” (Riitta)

Riitta kirjoittaa väitöstyön pitkäkestoisuuden soluttaneen hänet myös fyysisen ikänsä puolesta tutkimuskohteeseensa. Hän toteaa, että jatko-opiskeluvuosiensa kuluessa ikääntymisen yhteiskunnalle asettamista haasteista ja niiden ratkaisuyrityksistä oli tullut pysyviä keskustelunaiheita politiikan ja median kentällä. Myös ikääntyvän väestön kulttuuriharrastuksiin oli hänen mukaansa alettu kiinnittää huomiota mm. suurten ikäluokkien eläköitymisen johdosta. Gerontologisessa kirjallisuudessa ja nykyään myös arkikielessä oli alettu Riitan mukaan puhumaan ”kolmannesta iästä” käsitteenä, joka tarkoittaa työiän ja varsinaisen vanhuuden välissä olevaa ikävaihetta, joka on erilainen kuin varsinainen vanhuus. Riitta toteaa itse kuuluvansa sukupolveen, joka omassa lapsuudessaan ja nuoruudessaan seurusteli ja toimi aktiivisesti vanhojen ihmisten parissa itsestään selvänä vaihtoehtona.

län ja ikääntymisen monivaihteista käsitettä pohtiessaan Riitta toteaa oman tilanteensa olevan seuraavanlainen: ”Olen 60-vuotiaana vanha vaimo, kuvataideopettajana konkari, opiskelujaan aloittavan nuoren äiti ja samalla nuori tutkija.”

Riitta kirjoittaa havainnoistaan hulluttelulle ja leikkimielisyydelle altistumisesta ensimmäisten KASKI-ryhmän tapaamisten jälkeen seuraavasti: *”Kuvataiteellinen toiminta, eri paikoissa kulkeminen ja toistemme seura toi mukanaan leikkittelyn. Myös iän ja kokemuksen tuoma vapautuneisuus lisäsi altistumista.”* Hän luonnehtii KASKI-projektiaan leikkimieliseksi, *”sillä sen pääelementtejä, muistipelien pelaamista ja puukeppien vuolemista voi pitää hyödyttömänä, mutta se ei rajaa hyödyllisten tarkoituksien poisulkeamista. Eri paikoissa liikkuvina pelasimme itse tehdyillä muistipeleillä usein satunnaisten ryhmien kanssa.”*

Riitta toteaa ikääntyville suunnatun taidekasvatuksen mahdollisuuksia tutkivan työnsä paikantuvan kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kehukseen. Hänen mielestään taidekasvatuksellisen nykytutkimuksen pitäisi suuntautua tulevaisuuden ennakoimiseen ja olla luomassa tutkimuksellista tietoa mm. monikulttuurisuuden ja ikäkysymysten kasvavissa haasteissa.

Riitta päätelee kuvataideopettajataustastaan johtuvan sen, että hän halusi lasten jollakin tavalla osallistuvan projektiinsa: *”Viipuriin tutustuessamme pelasimme muistipelejä viipurilaislasten kanssa ja Ranskan Pyreneillä vastaavasti ranskalaisten. Yhteisötaiteeseen kuuluu sen määritelmän mukaan ennakoimattomuus ja sattumanvaraisuus. Kun Laitilasta ja Ristijärveltä ei tapaamistemme aikoihin löytynyt tarpeeksi lapsia, paikalliset keksivät ehdottaa pelikavereiksi veteraaneja ja marjanpoimijoita.”* Riitta huomauttaa tutkijutensa perustuvan pitkäaikaiseen kuvataideopettajan työhön lasten ja nuorten kuvataidekouluissa. Hänen opettajuuteensa on oleellisena osana kuulunut myös erilaisten kansainvälisten nykytaiteen projektien toteuttaminen.

Muistiinpanoissaan Riitta kirjoittaa kuinka tutkimustyön kautta arkisesta muistipelitoiminnasta on kehittynyt yhteisöllinen tapahtuma, jossa toisen ihmisen kanssaolo ja eletty tila ovat luoneet puitteet tiivistyneelle olemisen hetkelle: *”Kerran noin kymmenvuotias tyttö silitti yli 90-vuotiaan vanhuksen selkää ja vanhus vastasi siihen silittämällä takaisin. Aloin miettiä kosketuksen merkitystä ei pelkästään fyysisenä toimintana vaan filosofisena kysymyksenä.”*

Riitta toteaa ihmetellen: *”Miksi kaikenlaisen leikkittelyn ja hupsuttelun merkitystä ei nähdä vanhenevan väestön toimintakyvyn ylläpitäjänä? Ikääntyneet olisivat valmiit kohtaamaan myös lapsia, mutta miten ja missä se tapahtuu?”* Lasten ja vanhusten luontevasta kohtaamisesta Riitta kertoo: *”Näin murrosiän kynnyksellä olevien lasten suorastaan kilpailevan siitä, kuka sai työntää vanhuksia heidän pyörätuoleillaan. Lehtihaastatteluissa vanhukset sanoivat, että lääkkeet saavat jäädä, kun saa pelata mukavan kaverin kanssa.”*

Kollegoiden keskustelua

Tämän lyhyen johdannon jälkeen seuraa kuuden taidekasvatuksen tutkijakollegan keskustelut Riitta Heikkisen väitöskäsikirjoituksen kanssa, kunkin omasta näkökulmasta. Pirjo Seddiki pohtii tekstissään "Kauneus ja katoavaisuus" hyödyttömän kauneuden merkityksellisyyttä. Hänen mukaansa kauneus on eräänlaista haikeutta menetyksen mahdollisuutena, kaipauksena. Jouni Kiiski assosioi kirjoituksessaan "Kepin tie" keppi-sanana synnyttämiä miellelyhtymiä, merkityksiä ja kulttuurisia kepin käyttötarkoituksia. Tiina Pusa uskaltautuu hulluttelemaan ja kurkottaa tekstissään "Leikisti tapahtui käänne" vuoteen 2050, josta käsin hän muistelee tätä päivää, keskustelemalla oman väitöstutkimuksena ja Riitan ikääntymistä ja leikkiä käsittelevän artikkeliluonnoksen kanssa. Jaana Erkkilän artikkeli "Keskustelu taiteena ja taiteessa" pohtii tapahtumataidetta ja kohtaamista taiteena pohjaten Riitta Heikkisen ajatuksiin tilan merkityksestä taiteen kokemisessa. Minna Haveri vaeltaa "Mielenmetsikössä" ja tekee moniaistisia havaintoja luonnosta ja arjen kokemuksistaan Riitan tutkimukseen peilaten. Lopuksi Soile Niiniskorpi kuvailee tekstissään "Sairaana hyvä elämä" kahdenkeskisiä tapaamisiaan ja keskustelujaan Riitan kanssa.